

УДК 94(439+477)[32.019.51:316.423.3](477.62)“1956”

Ігор Каретніков

канд. іст. наук, співроб.

Український інститут національної пам'яті

01021, Україна, Київ, вул. Липська, 16

E-mail: uinp@memory.gov.ua

РЕАГУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ НА ПОДІЇ УГОРСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1956 РОКУ

У статті висвітлюється реакція жителів Ворошиловградської і Сталінської (сучасних — Луганської і Донецької) областей на повстання проти комуністичного режиму в Угорщині восени 1956 року. Автор наголошує, що Угорська революція стала чинником зростання суспільної незгоди на Донбасі, спровокувавши підйом критичних настроїв, пов'язаних з внутрішніми проблемами радянського суспільства.

Ключові слова: Угорська революція 1956 року, Донбас, суспільні настрої, «антирадянські прояви».

Ihor Karetnikov

PhD in History, Researcher

Ukrainian Institute of National Remembrance

16, Lyps'ka Street, Kyiv, 01021, Ukraine

E-mail: uinp@memory.gov.ua

THE RESPONSE OF DONBAS POPULATION TO THE EVENTS OF THE 1956 HUNGARIAN REVOLUTION

The article deals with the response of residents of Voroshylovhrad and Stalin (modern — Luhans'k and Donets'k) regions to the uprising against the communist regime in Hungary in autumn 1956. The author notes that the Hungarian Revolution was a factor behind the growth of public dissent in the Donbass, provoking a rise of critical sentiments related to the internal problems of Soviet society.

Keywords: the 1956 Hungarian revolution, Donbas, public sentiments, “anti-Soviet manifestations”.

Комуністична влада завжди вважала Донбас краєм, який завдяки соціокультурній природі свого населення був надійною опорою її полі-

тики. Проте офіційний образ регіону, створений у суспільній свідомості партійною пропагандою, далеко не вичерпував всіх його відтінків, бо ретельно приховував будь-які прояви несанкціонованої активності та незгоди. Підтвердженням цього є реагування жителів Ворошиловградської та Сталінської (сучасних — Луганської та Донецької) областей на повстання проти комуністичного режиму в Угорщині восени 1956 року. Ця реакція була досить бурхливою й неоднозначною, її прояви дуже відрізнялися від унормованих владою «офіційних» настроїв.

Так, на підприємствах, в установах відбувалися масові заходи — багатотисячні мітинги, збори, на яких трудящі гнівно засуджували «провокацію агентів американо-англійського імперіалізму та їхніх угорських поплічників» і одностайно схвалювали надання «військової допомоги уряду Угорщини в боротьбі із заколотниками». Однак, після таких мітингів, у приватних розмовах люди нерідко висловлювали зовсім інші думки та настрої. Оскільки КДБ мав у містах, особливо на великих підприємствах, розгалужену агентурну мережу, зміст цих розмов потрапляв до інформаційних звітів про так звані «антирадянські прояви», що регулярно надходили від цієї служби до партійних органів. Отже, як у неофіційній обстановці реагували на події в Угорщині окремі мешканці Ворошиловградської та Сталінської областей?

Інженер В. Титаренко (м. Ворошиловград): «Ми не можемо об'єктивно оцінити події в Угорщині, бо радянське радіо неправильно інформує своїх радіослухачів. Зовсім іншу позицію займає Бі-Бі-Сі, повністю та правдиво розповідаючи про події в Угорщині»;

робітник Сергуненко (м. Жданів Сталінської області): «Заворушення в Угорщині почалися тому, що уряд скасував вивчення Закону Божого у вишах, чого набожні угорські студенти не змогли перенести. Угорці хочуть мати такий лад, як в Югославії, яка йде ленінським шляхом, а Угорщина досі йшла сталінським шляхом. В Югославії робітники самі управляють і краще живуть»;

викладач технікуму Морозов (м. Ворошиловград): «Допомога Угорщині продовольством є розбазарюванням народного добра. У голодних радянських людей віднімають останній кусень хліба, щоб замилити очі угорцям за кров, яку пролили наші війська. Тепер слово за молоддю — чи буде вона й надалі терпіти панування бюрократів, які довели наше народне господарство до розвалу»;

слюсар Гончаренко (м. Горлівка): «Наші комуністи теж прикриваються червоними книжечками, але ми їм коли-небудь організуємо «Будапешт».

Мешканець Краматорська Ілленко сказав своїм попутникам на станції Слов'янськ: «Правильно роблять в Угорщині, що б'ють комуністів, це треба зробити і у нас», за що його було засуджено в січні 1957 року.

Саме засудження введення радянських військ до Угорщини стало підставою для кримінального переслідування та звинувачення в «антирадянській діяльності» відомого в майбутньому українського дисидента Олекси Тихого. У лютому 1957 року Тихий, який на той час працював завучем Олексіїво-Дружківської школи робітничої молоді в Костянтинівському районі Сталінської області, написав на ім'я голови Президії Верховної Ради УРСР листа, в якому відкрито виступив з протестом проти участі радянських військ у придушенні Угорської революції. Рішенням Сталінського обласного суду його було засуджено на 7 років позбавлення волі у виправно-трудоному таборі та на 5 років позбавлення громадянських прав.

Угорське повстання стало чинником зростання суспільної незгоди на Донбасі, спровокувавши підйом критичних настроїв, пов'язаних з внутрішніми проблемами радянського суспільства. Невдоволені важкими умовами праці, розміром зарплатні, часто грубим та зневажливим ставленням з боку керівників підприємств, багатьох партійних та профспілкових функціонерів, люди відчували, що словосполученням «Угорська революція» можна погрожувати «всіляким начальникам», вимагаючи покращення свого життя. На харцизьких заводах — «Доненерго» та трубному — робітники відкрито говорили: «І у нас треба завести таке, щоб воля колективу була законом для керівників підприємств».

Несанкціонована активність частини робітників жданівського (зараз — маріупольського) заводу «Азовсталь» викликала занепокоєння з боку партійного керівництва. 18–19 грудня 1956 року на заводі відбулися закриті партзбори. Секретар партійного комітету заводу Третьяков у своєму виступі зазначив: «Не можна дозволяти, щоб під прапором демократії пропагувалися антипартійні, антирадянські настрої, подібні до таких, як у цеху блюмінг, в якому дехто заявляє, що комуністи такі нахабні, посіли всі гарні посади. На робітничих зборах у цьому цеху секретарю парторганізації Собінову буквально не дали слова промовити. Безпартійні взяли гору і заявили, що не треба до цехкому обирати комуністів, і комуністи не увійшли, крім одного, до цехкому профспілки. Міськком партії своїм рішенням відмінив ці вибори профбюро цеху, яке було переобране знову. У цеху багато розповідають антирадянських анекдотів. Деякі робітники підслуховують усіяку маячню та ідеологічний бруд з ефіру, а потім найбільш нестійкі елементи приносять у колективи, де вони працюють, відлуння цієї мерзоти та діляться нею з окремими відсталими елементами. Так, інженер ВТК Сапегін на відкритих партзборах заявив, що у зв'язку зі зміною оплати праці контролерів-приймальників рейок, на рейково-балковій дільниці заводу може відбутися «Угорська революція».

Зрозуміло, ми можемо говорити лише про окремі випадки протестної активності на Донбасі в контексті подій в Угорщині. Більшість населення відреагувала на них у звичний спосіб — зберігаючи традиційне мовчання. Однак як справедливо зауважив німецький дослідник Герман Коциба, багатозначне мовчання не зупиняє продукування смислів. Дійсно, можна стверджувати, що на той час у суспільних настроях домінували непевність, тривога та почуття страху. Люди боялися війни, голоду і не дуже довіряли владі. Про це свідчить таємна інформація, що надходила від Сталінського обкому партії: «Має місце нездорове, нервозне реагування певної частини населення на події в Угорщині, що виражається в масовому скуповуванні в магазинах товарів широкого вжитку, особливо, харчів. У містах: Макіївка, Сталіно, Дружківка, в Мар'їнському та Красноармійському районах населення закуповує сіль, мило, сірники, цукор. Середньодобовий продаж товарів першої необхідності в крамницях Сталінської області у листопаді 1956 року порівняно з жовтнем за окремими показниками зріс у 2,5–8 разів. У сільських районах різко підскочив попит на гас». Щоправда, так на події Угорської революції реагували не тільки на Донбасі, а й в інших областях України.

Нинішня гібридна російсько-українська війна, важливою складовою якої стало проголошення на окупованій частині Донецької та Луганської областей псевдореспублік, трагічно актуалізувала цей регіон у сучасному українському просторі. Намагаючись пояснити причини того, що там відбувається, багато хто впадає в крайнощі та поспішає робити категоричні й однозначні висновки. Так, часто можна почути, що серед усіх регіонів України Донбас був найбільш упокореним радянською владою. Проте я ризикну стверджувати, що реальний Донбас дуже відрізняється від того офіційного образу, який свого часу йому накінула комуністична пропаганда, і який реактуалізують сьогодні ті, хто воліє шукати прості відповіді на складні питання. Саме про це свідчать ті прояви неофіційних настроїв мешканців цього краю, спричинені подіями Угорської революції 1956 року, які тодішня влада визначала як «антипартійні» та «антирадянські».